

F. Bulhof, *Ma patrie est au ciel. Leven en werk van Willem Emmerij de Perponcher Sedlnitzky (1741-1819)* (Hilversum: Verloren, 1993, 256 blz., f42,-, ISBN 90 6550 362 5).

Willem Emmerij de Perponcher, heer van Wolfaartsdijk, lijkt op het eerste gezicht een uiterst aantrekkelijke figuur om te bestuderen. Deze adellijke grootgrondbezitter speelde een prominente rol in de woelige Utrechtse politiek van de late achttiende eeuw, eerst als lid van de vroedschap van de stad Utrecht, vervolgens als supernumerair geëligeerde van de Staten van Utrecht. Hij participeerde in de onderhandelingen met de Fransen in 1795 en behoorde in 1813, tweeënzeventig jaar oud, tot de als gijzelaars naar Parijs afgevoerde groep Nederlandse notabelen. Deze telg uit een sterk militairgeoriënteerd geslacht ontpopte zich als de intellectueel van zijn familie en vulde duizenden bladzijden druks met bijdragen over de meest uiteenlopende onderwerpen en in een veelheid aan genres. Hij schreef gedichten, theologische tractaten, esthetische verhandelingen, imaginaire reisverhalen, filosofische opstellen, en opvoedkundige werken. Hij vertaalde, bewerkte, compileerde en creëerde met een verbijsterende energie: zijn bibliografie telt niet minder dan honderd nummers. Hoe is het dan mogelijk dat Perponcher vrijwel is vergeten? Vanwege, zo maakt dit boek duidelijk, zijn volkomen gebrek aan originaliteit en zijn gemis aan intellectuele durf.

Francis Bulhof heeft Perponchers werken zorgvuldig bestudeerd, voorwaar geen geringe prestatie. Na een biografische inleiding bespreekt hij, in de thematische hoofdstukken die de kern van het boek vormen, systematisch Perponchers denkbeelden. Het is daarbij evident dat de auteur het best thuis is op literair en esthetisch terrein. Perponchers debat met Van Alphen over de esthetica en zijn meningsverschil met Feith over de plaats en betekenis van het sentimentele worden helder en grondig behandeld. In beide gevallen koos Perponcher voor traditionele opvattingen: zijn esthetica bleef classicistisch ('L'imitation de la belle nature') en het ware gevoel was bezadigd en bedaard — alles wat verder ging leidde slechts tot waanzin, morele verloedering en zelfmoord. Ook Perponchers dichterlijke produktie wordt uitputtend behandeld. Zo leert men bij voorbeeld dat in het ambitieuze 'duingedicht' *Palemon* liefst zevenentwintig bladzijden aan het thema mest worden besteed. Wanneer Bulhof zich op ander dan literair en esthetisch gebied begeeft, en dat doet hij uitgebreid, wordt het boek plotseling aanmerkelijk minder overtuigend en indringend. Volgens de schrijver vormde Perponchers piëtistisch-calvinistische religieuze overtuiging 'het middelpunt van zijn bestaan', maar hij laat het vervolgens bij een zeer beknopte behandeling van deze denkbeelden wegens onvoldoende vertrouwdheid met de 'reformatorische levenssfeer'. Is het echter niet juist de taak van de historicus en biograaf zich van het hem onbekende op de hoogte te stellen, zeker als dat van zo cruciaal belang voor zijn onderwerp is? Ook bij de bespreking van Perponchers filosofische denkbeelden, waarin het geluk centraal stond, en van diens politieke opvattingen, die ouderwets staatsgezind aandoen, mist men diepte en vertrouwdheid met de relevante recente secundaire literatuur.

Onbeantwoord blijft uiteindelijk de belangrijke vraag naar Perponchers plaats binnen de intellectuele geschiedenis van de achttiende eeuw. Helemaal in het begin van het boek leest men dat Perponcher leefde tijdens de 'crise de la conscience européenne'. Volgens de bedenker van dat concept, Paul Hazard, duurde die crisis echter slechts van 1680 tot 1715. Zij was derhalve reeds een kwart eeuw afgelopen toen Perponcher werd geboren. In de conclusie van het boek wordt gesteld dat Perponcher de Europese Verlichting weerspiegelde — maar nergens wordt uitgelegd wat daar precies mee wordt bedoeld en hoe dit zich verhield tot zijn piëtistisch calvinisme. Men kan op grond van het door Bulhof in deze studie aangedragen materiaal een eind komen met het oplossen van deze problemen, maar zij hadden expliciet aan de orde moeten worden gesteld.

Ondanks de oppervlakkige behandeling van een aantal onderwerpen en het veelal ontbreken van de ideeënhistorische achtergrond blijft er, laat daar geen misverstand over bestaan, genoeg te genieten in dit boek. Perponcher is voor een tijd aan de vergetelheid ontrukkt en zal voortaan kunnen figureren in algemene beschouwingen over de Nederlandse Verlichting, waar hij een typische representant van was. Of hij, zoals de auteur in zijn laatste alinea suggereert, tot de erflaters van de Nederlandse beschaving moet worden gerekend mag echter, ook na deze studie, ernstig worden betwijfeld.

W. R. E. Velema

B. P. M. Dongelmans, *Johannes Immerzeel Junior (1776-1841). Het bedrijf van een uitgever-boekhandelaar in de eerste helft van de negentiende eeuw* (Dissertatie Vrije Universiteit Amsterdam 1992; Amstelveen: Uitgeverij Ernst & Co., 1992, 499 blz., f60,-, ISBN 90 73707 04 8).

De schrijver van deze Amsterdamse dissertatie wil door een aantal aspecten van het leven en bedrijf van Johannes Immerzeel te belichten dieper ingaan op het functioneren van een negentiende-eeuwse uitgever en zo een bijdrage leveren tot de geschiedenis van boekhandel en uitgeverij in de eerste helft van de negentiende eeuw. De studie sluit aan bij een recente ontwikkeling in deze tak van geschiedschrijving, namelijk de bestudering van het boek binnen de cultuur waarin het ontstaat en waarop het op zijn beurt weer invloed uitoefent. Het boek is in deze optiek een ideeëndrager en functioneert in die hoedanigheid binnen de maatschappij waarin het verschijnt. Daarnaast is het boek als koopwaar onderhevig aan wetten van vraag en aanbod. De markt bepaalt in feite de wijze van produktie en distributie. De uitgever-boekverkoper is op deze markt de centrale figuur waarin een reeks van intellectuele, industriële en commerciële circuits samenkomen.

De man waarover het in dit boek gaat, uitgever-boekhandelaar Johannes Immerzeel Junior, was een toonaangevende figuur in het culturele en literaire leven van de vorige eeuw. Arbeidzaam, zakelijk, vasthoudend en niet bang om initiatieven te nemen en nieuwe wegen in te slaan. Er was moed voor nodig om in 1807 een vaste en goed betaalde ambtelijke positie bij het departement van binnenlandse zaken op te geven en zich volledig op het boek toe te leggen.

Het eerste hoofdstuk biedt een biografische schets van de in Dordrecht geboren Immerzeel. We zien hem als ambtenaar naar Den Haag trekken, vervolgens naar Amsterdam en Rotterdam en daarna terug naar Den Haag (1826) en Amsterdam (1832). De volgende hoofdstukken handelen over Immerzeel als zelfstandig ondernemer, handelscontacten en leveranties, produktie en distributie, fondsvorming, en de opvolging. De uitgebreide bijlagen worden voor het grootste deel in beslag genomen door een minutieuze beschrijving van de fondslijst van Immerzeel.

De schrijver heeft zich tot zijn spijt moeten beperken. Niet alle facetten die in theorie te onderscheiden zijn binnen wat Robert Darnton het 'communicatie-circuit' noemt, konden in het onderzoek worden betrokken. Dit door grote hiaten in Immerzeels boekhoudkundige en persoonlijke bescheiden en door het ontbreken op veel punten van de noodzakelijke voorkennis. Hierdoor wordt het niet duidelijk of ontwikkelingen bij Immerzeel uniek waren of dat ze ook bij andere uitgevers voorkwamen. Een voorbeeld: het zogenaamde 'intekenen' op uitgaven nam bij Immerzeel na 1815 een grote vlucht. Droeg deze toename een meer algemeen karakter of heeft Immerzeel in dit opzicht de toon gezet? Tussen haakjes: een nadere analyse van prosopografische gegevens die intekelijsten bieden kan ons inzicht in de categorieën afnemers